

Kyrkbåtar och damrodd

Kyrkbåtar användes i gamla tider i byarna runt Siljan för att på enklaste och snabbaste sätt ta sig till kyrkan. En ”modern” kyrkbåt är en 18,5 m lång och 2,1 m bred roddbåt med tio par åror och en styråra. Den ser ut som ett litet vikingaskepp utan segel och rymmer ca trettio personer.

Båttypen har funnits över hela Sverige, men i Siljansbygden har den använts ända in på 1930-talet. På Sollerön, som saknade broförbindelse med fastlandet ända till 1890-talet användes liknande båtar för alla sorters transporter. De sksturbåtarna brukades för att frakta folk och boskap mellan Sollerön och fäbodarna på Gesundalandet.

Båtmakeri har av naturliga skäl alltid varit viktigt på Sollerön. Eftersom ön dessutom aldrig kunnat försörja sin befolkning enbart på jordbruk, jakt och fiske så blev båtar en viktig handelsvara.

Man byggde båtar som gick att trava i varandra. Den översta båten fyllde man med laggkärl, likaså stapelbara. Vintertid kunde man så dra iväg mot söder och sälja av lagret längs vägen. På så sätt bytte man till sig så mycket som en tredjedel av årsbehovet av säd. Det var både kvinnor och män som gav sig av för att dels sälja eller byta varor och dels skaffa vinterarbete i Stockholm.

Många av de roddarmadamer, som fraktade både varor och människor på Stockholms ström under 1800-talet, hörde hemma på Sollerön.

Kvinnorna på Sollerön har alltid arbetat hårt. Kvinnorna var med och fraktade boskapen över sjön och gick till fäbodarna för att vistas där under sommarhalvåret.

Varför kyrkbåtar?

”Så länge en kyrka har rest sin spira mot skyn i Siljans dal, så länge har även byarnas skaror i sina kyrkbåtar färdats till sitt tempel och dessa båtar är ättlingar till de båtar, som förde vikingarna över haven till främmande länder”.

Orden är skrivna av Knis Karl Aronsson från Leksand i samband med den moderna kyrkbåtsroddens 25-årsjubileum 1961. I augusti 1857 upplevde Arthur Hazelius, Skansens och Nordiska muséets skapare, en kyrkbåtssöndag i Leksand. Trots att båtarna var många insåg Hazelius att de snart skulle försvinna och att det gällde att rädda dem undan fullständig förintelse och glömska.

I det gamla bondesamhället ägde varje gård en andel i byns sk sturbåt. Det var rationellt att ta sig till kyrkan i en sådan båt, som ju rymde många människor. Båttypen användes även i det vardagliga livet, för transporter av både människor och boskap.

Kyrkbåten användes genom livets alla skeden. Den nyfödde fördes i båt till dopet. Vid konfirmation och bröllop färdades man till fiolmusik. Slutligen användes kyrkbåten till begravningsfärder.

I slutet av 1800-talet minskade användningen av kyrkbåtar kraftigt. Sollerön och Siljansnäs hade byggt egna kyrkor och därmed försvann grunden för deras byar att hålla kyrkbåtar för färder till Mora och Leksand. Sollerön fick broförbindelse med fastlandet.

Landsvägstrafiken utvecklades och ångbåtar började trafikera Siljan. Kyrkbåtarna behövdes helt enkelt inte längre. Envisast att hålla fast vid det gamla var invånarna i Leksandsbyn Rönnäs. Ända in på 1930-talet använde Rönnäsborna sin kyrkbåt för att ta sig till kyrkan i Leksand. De sista åren var den gamla båten, som hette Stadig försedd med utombordsmotor.

Kapprodd

Så länge bruket av kyrkbåtar har funnits, har förmodligen också kapprodden funnits. Efter kyrkobesöket rodde byalagen i kapp med grannbyarnas båtar tills de nått sin hemort. ”Om söndagen är sjön och älven betäckta med kyrkbåtar som lustigt tävla med varandra i rodd”. Så skriver en turist vid namn von Schubert från ett besök i Leksand år 1817. (Kapprodden, kyrkbåtstävlingarna i Leksand 1936-86. Sid:13, Leksands kyrkbåtsroddare, Leksands kulturnämnd 1986).

Under 1930-talet hade hembygdsrörelsen ett uppsving och då började man intressera sig för de gamla båtarna, som fanns i båthusen. Under vintern 1935-36 kom Knis Karl och August Berglund i Leksand med en idé. ”Hur skulle det vara om vi skulle ordna kapprodd med kyrkbåtar...?” Sagt och gjort. 1936 genomfördes den första ”nya” tävlingen med fyra deltagande lag, alla från Leksandsbyar.

Sofia Magdalenas båtlag det framgångsrika året 1981. Stående från vänster: styrman Åke Dunder, Ulla-Carin Wik, Titti Jonsson, Eva Arthursson, Birgit Grudd, Birgitta Persson, Ann-Margret Ström, Ingela Johansson, Lena Hanses, Agneta Jonsson, Irene Olsson Inga-Britt Lundwall, Rigmor Johansson, Ingrid Persson, Irene Haltiner. Sittande från vänster: Inger Johansson, Ulla Göransson, Lena Broman, Stina Hammarbäck, Inger Björkman, Kerstin Hansson, Maj Bondesson, Elsa Mattsson, Ann-Marie Lindgren.

Många av de gamla båtarna hade legat i decennier i sina båthus och gistnat och farit illa. De var dessutom av varierande storlek, som regel mellan sex och fjorton par åror. Dörför var det svårt att få rättvisa tävlingar.

År 1940 bestämde sig Rättviks Hembygdsförening med prosten Gunnar Ekström i spetsen för att köpa en nybyggd båt med tio par åror.

På Sollerön fanns båtbyggaren Anders Bondeson och till honom gick beställningen. Då hade ingen kyrkbåt byggts vid Siljan sedan 1878. Anders Bondeson for runt i Siljansbygden och studerade gamla båtar. Till sin hjälp vid bygget hade han Flint Anders från Gruddbo, Håll Lars från Kulåra och Dunder Arvid från Utanmyra. Båtbygget ägde rum på Bondesons gård i Utanmyra.

I juni 1941 kom ett tjugotal karlar med spelmän i spetsen och satte den nya båten i sjön. Den döptes till Rättvikar'n och de rodde den hem till Rättviksbyn Stumsnäs.

Anders Bondeson byggde sedan totalt fjorton kyrkbåtar. Lars Håll hjälpte honom med tretton båtar och fortsatte sedan att bygga med hjälp av sina söner Rune och Arne. Numera är det Arne Håll, som för traditionen vidare. Kyrkbåtsvarvet ligger nu i Kulåra på Sollerön.

Damrodden på Sollerön

”Den 26/8 1978 var det första gången träning för damer i kyrkbåtsrodd på Sollerön. Fjorton var vi som ställde upp. Jean Martell och Lennart Bälter hjälpte oss ut med Jugen Jon I. Ecke Svarvén skulle hjälpa oss att ordna fotsparkarna. Medan han höll på med detta var det någon som puttade ut båten och Ecke hade inget val. Han blev styrman”. Så skildrade Ulla Göransson, Sollerön, i sina dagboksanteckningar, hur en grupp kvinnor bestämt sig för att bli kyrkbåtsroddare.

Tidigare under sommaren gick Ullas tolvårige son på en roddkurs, för att ha något kul att göra på sommarlov. Som avslutning på kursen bjöds barnen och föräldrarna på en kyrkbåtsfärd till en holme. Ulla tyckte att båtresan var en så speciell upplevelse att den gav mersmak. Hon diskuterade med kursledaren, Mats Hjelm, om möjligheten att starta ett roddarlag med bara kvinnor. Han var positivt inställd och i augusti hade Ulla samlat ihop de fjorton pionjärdamerna.

Ulla Göransson berättar vidare i sina anteckningar: ”28/8 träffades 21 st för att träna. Ingrid Persson, styrman. 31/8: Tredje gången gillt. Nu ställde Mats Hjelm upp som styrman. Han fick oss att vara tysta i båten och känna efter hur båten följde våra rörelser. Ibland tyckte vi att det gick skapligt. Efteråt blev vi bjudna på kaffe och wienerbröd på cafeterian av roddsektionen”.

Kyrkbåten Sofia Magdalena börjar ta form i Lars Hålls varv på båtbyggargvägen i Kulåra 1979.

Vid invigningen av Sofia Magdalena defilerar folkdräktsklädda roddarflickor i den nya båten och med eskort av Jugen Jon I och II

Sollerödamerna var inte först. 1974 fick några kvinnor hoppa in och rädda deltagandet i Leksandsrodden för båten Sturgubben från Rönnäs. Fyra år senare deltog ett damlag från Hjortnäs med båten Grannlåt'n i Stora Siljansrodden. Sollerökarlarna, som vunnit Stora Siljansrodden många gånger, var inte villiga att låta kvinnorna använda den framgångsrika båten Jugen Jon II.

Om kvinnorna envisades med att vilja ro, så kunde den gamla båten Jugen Jon I, byggd av Anders Bondeson 1949, gott duga. Kvinnorna var heller inte välkomna att vara med i Sollerö IFs roddsektion. De hade dock redan bestämt sig. Den femte september 1978 höll de sitt först möte för att undersöka möjligheterna till anskaffande av en egen kyrkbåt. I mitten av oktober hade de bildat en egen sektion i idrottsföreningen: "SIF Damrodd". De beställde en kyrkbåt av båtbyggaren Lars Håll. Båten skulle kosta 60-65 000 kronor och de pengarna skulle damroddarna nu samla ihop.

Insamlingen startade med en höstfest dit bl a Knis Karl Aronsson inbjudits. Knis Karl, riksspelmanen från Leksand, var sedan 1936 en eldsjäl i arbetet med att bevara och hålla levande den gamla kyrkbåtskulturen. Vid årsskiftet hade föreningen 26 medlemmar och dessa hade lyckats samla ihop 3 450 kronor.

I januari 1979 började damroddarna med arbetsträffar i Kommunhuset. Varje måndag träffades de för att tillverka lotterivinster m m. På söndagar var de med och arrangerade bingo i Idrottsparken. Vid skid-VM och Vasaloppet ställde de upp som funktionärer. De ordnade försäljning av varm korv m m vid Soldkrok-

ens pimpeltävlingar. När vårsolen kom ordnade de tipspromenader. Allt med målet att få in pengar för att betala båten. Föreningen sökte ekonomiskt bidrag från kulturnämnden i Mora, men fick avslag. Damroddarna bestämde sig då för att ordna en kulturell vårfest.

Vårfesten blev en succé. Kommunhuset fylldes av folk och tidningarna skrev om den dagen efter. ”Kultur är att andas, säger flickorna på Sold och kyrkbåtar måste väl vara lika fint som något annat”. (Dala-Demokraten 21/4 1979). En omröstning om den nya båtens namn avslutades på vårfestkvällen den 20 april, men namnet offentliggjordes först vid sjösättningen.

Under tiden alla aktiviteter med insamlingen pågick, växte den nya kyrkbåten fram. Lars Håll och hans son Arne hjälptes åt att bygga den. Håll Lars tillverkade en fin sparbössa i trä, som han ställde vid varvet. Där fick människor som kom och tittade på byggandet lämna ett bidrag.

På midsommardagen var det dags för sjösättning. Starka karlar från de bägge Jugen Jon lagen lyfte upp båten på en trilla och med de folkdräktsklädda roddarflickorna i spetsen drog de båten till stranden i Kulåra. Lars Håll döpte den nya kyrkbåten till Sophia Magdalena, efter Solleröns kyrka, som i sin tur är uppkallad efter Gustav III:s gemål.

Den 28/6 skulle så Sophia Magdalena göra sin tävlingsdebut i Rättvik men det blåste för hårt så tävlingen måste ställas in. Leksandsrodden blev därför den första tävlingen och Sophia Magdalena blev tvåa.

En glad båtbyggare, Lars Håll, i kretsen av några roddarflickor, från vänster: Elsa Mattsson, Ulla Göransson, Inga-Britt Lundwall och Eva Arthursson.

En av många träningskvällar med Sofia Magdalena på Siljans lugna vatten mellan Sollerön och Gesunda.

Ett år hade gått sedan Ulla Göransson och Mats Hjelm diskuterade och damrodden var nu etablerad. Den växte så småningom till att omfatta tretton lag från olika platser runt Dalarna.

Kvinnorna på Sollerön hade gjort det omöjliga när de skaffade egen kyrkbåt och bröt in i en helt mansdominerad aktivitet. Nu kom karlarna med och började planera det nya båthuset på Lerön. 1984 stod det färdigt med plats för Jugen Jon I och II och Sophia Magdalena, samt en samlingslokal för roddarna.

”Man känner sig alltid trygg i en kyrkbåt...”

De kvinnor jag har talat med har alla beskrivit hur tungt det är att ro kyrkbåt. Man sitter snett och tar ut sig helt. Ryggen blir snedbelastad, man blir skinnflädd i händerna och på skinkorna.

Varför ägnar man sig då åt sådant självplågeri?

Gemenskapen och kamratskapet i roddarlaget är roligt att uppleva. ”Man känner sig alltid trygg i en kyrkbåt”, säger Ulla Göransson.

Kyrkbåtsrodd är ingen utpräglad ungdomssport som så många andra idrotter. I roddarlaget finns alla åldrar mellan 15 och 50 representerade. För kvinnorna är det en fördel att vara lite äldre. En tonårsflicka är helt enkelt för svag för att riktigt orka med rodden.

Ulla-Karin Wik som var med från början uppskattade att det inte handlade om tävling i första hand. Man behövde inte vara så väldigt vältränad för att kunna vara

Styrmannen Åke Dunder med sina roddarflickor, kysande över Siljan fylld av hoppfulla tankar om kyrkbåtsroddens framtid.

med. Maj Bondeson talar också om gemenskapen och även om känslan av att ta tillvara ett kulturarv.

En kyrkhelg varje sommar sammanstrålar Morasocknarnas båtar utanför Nusnäs för att gemensamt ro till Mora. Då är det fiolmusik och folkdräkter och många människor, både Morabor och turister samlas för att titta.

Tävlingssäsongen är kort och intensiv. På midsommardagen börjar den största turneringen "Stora Siljansrodden". Den omfattar åtta tävlingstillfällen. Den tävlingen som har högst status äger rum i Leksand första söndagen i juli. Säsongen avslutas med "Vikingsrodden" i augusti. Då ror man från Orsa till Sollerön, en sträcka på ungefär två mil. Tävlingarna samlar alltid många åskådare och är en stor turistattraktion där de äger rum.

Om det saknas någon roddare i någon båt så får gärna någon i publiken hoppa in och vara med. Det händer dock inte så ofta numera.

Förutom tävlingar och kyrkliga arrangemang används kyrkbåtarna för intresserade turistgrupper, ungdomar på läger betraktar en kyrkbåtsfärd som en höjdpunkt. Företag som sponsrat kyrkbåtar och tävlingar kan i gengäld få bjuda anställda och kunder på en åktur på Siljan.

Användningsområdet för kyrkbåtar har efterhand breddats. De gamla traditionerna har därför numera fått en renässans i Siljanskommunerna.

Kajsa Nylén-Hansson